

Received: 24.01.2020

Accepted: 28.01.2020

Published: 29.01.2020

JOTS, 4/1, 2020: 39-49

Orta Asya'nın "Bin Şehir Ülkesi": Baktria

"The Country of Thousand Cities" in Central Asia: Bactria

ZEBİNİSO KAMALOVA

Istanbul Commerce University (Istanbul/Turkey)

E-mail: uzkamolova@gmail.com

The state of Bactria, located between the Hindu Kush Mountains and the Jihun River. The central Bactr (It is located close to the Mezar-i Sharif border in Afghanistan) named at the ancient time as a Bactra/Balika/Baxsi is an ancient country that includes Turkmenistan, northern Afghanistan, southern Uzbekistan, western Tajikistan and the upper parts of the Sir Derya River. Resources containing information about the State of Bactria. The book of Avesta, Behistun inscriptions, works of Greek historians and ancient Chinese annuals. The Bacterians were invaded by the Achaemenid, later subordinated to the Kingdom of Macedonia, and after the death of Alexander, he joined the Seleucids State (312 BC) founded by one of his commanders, Seleucus. There are archaeological remains as well as written resources on the state and culture of Bactria.

Key Words: Turkestan, Central Asia, the country of Bactria, Bactrians.

Giriş

Zaman geçtikçe varlığı genişleyen Türk tarihinin kökleri Asya'da şekillenmiştir. Tarihçiler Türk tarihini genellikle Hunlar (MÖ. 220-MS. 470) ile başlatırlar (Kafesoğlu 2013: 57-83). Bazı araştırmacılara göre Sakalar/İskitler (MÖ. VIII-II. yüzyıllar) Türk insanıyla özdeşleştirilmiştir (Ahmetbeyoğlu 2017: 17-82) fakat bu mesele tartışılmıştır. Orta Asya halkı özellikle Özbekistan'daki tarih algısı iki nehir aralığında şekillenen devletçilik evrimi MÖ. II. bin yıl ve MS. IV. yüzyıl arasında ihtiva ettiği yönündedir. Bugün Özbekistan sınırları içerisinde kalan topraklar Mısır, Mezopotamya, İran, Hindistan, Çin, Rum gibi ilk medeniyet beşiklerinden sayılır. Ancak onun en eski dönemleri hakkında çok az sayıda bilgi bize ulaşmış durumdadır. Orta Asya antik devir ilk teşkilatlanma sürecinin gelişimi burada inşa edilen devletlerden etkileşme suretiyle devam etmiştir. Milattan önceki devirlerde Orta Asya siyasî haritasında Harezmi, Baktria, Parfiya, Fergana, Sogdiana gibi siyasî teşkilatlanma özelliğine sahip olan ilk devlet örnekleri yer almaktadır (Ahmedov 2001: 21).

Orta Asya'daki devletçiliğin şekillenmesi bir kaç devirle sıralanmaktadır:

1. MÖ. II. bin yıl ikinci yarısı, Güney Özbekistan'da embriyonal şekilde teşkilatlanmış karakterine sahip kuruluşların ortaya çıkması ile tanımlanmıştır. Çarkuton arkeoloji kalıntıları bu döneme ait ana kaynak konumundadır.
2. MÖ. I. bin başı-MÖ. 539'de Baktria, Sogdiana ve Harezmi gibi tarihî şehirlerin teşkil olma süreci, siyasî hâkimiyetin oluşumu.
3. MÖ. 539 – MÖ. 330 arası, Ahamenişler istilası sebep Orta Asya Ahamenişler hükümranlığı altına girdiği için yerel devletçilik gelişiminde duraklama.
4. MÖ. IV.-MÖ. II. yüzyıl, Makedonyalı Büyük İskender'in istilalarıyla Helenistik siyasetin hükümranlık dönemi. Bu devirde yerel devletçilik yeniden canlanmaya başlar. MÖ. IV. yüzyıl son çeyreğinde Harezmi Padişahlığı meydana gelmiş, MÖ. III yüzyılın sonu-MÖ. II. yüzyılda Buhara'da, Davan'da (Fergane), Soğd'da ayrı ayrı mülkler şekillenmiştir. Sonradan bu mülkleri birleştiren Kanglılar Devleti kurulmuştur.
5. MÖ. II. yüzyılın ikinci yarısı – MS. I. yüzyıl başlarında Kanlı, Harezmi Padişahlığı, Buhara, Soğd, Davan'ın güçlenmesi ve gelişimi gerçekleşmiş, Yueçiler Devletinin kurulmuş ve hâkimiyetini Gandhar'a kadar yaymıştır. Bu mülklerde gümüş ve bakırdan paralar basılmış, yerel Soğd, Harezmi yazılarının ortaya çıkması gelişmiş devletçiliğin esas belgeleri olmuştur.

6. MS. I. yüzyıl başı-III. yüzyıl ilk yarısı: ilk çağda yerli devletçiliğin teşkil olması dönemidir. Özbekistan'ın güney kısmı birleşik Yueçi devleti temelinde kurulan Kuşan Devletine dahil olmuştur; Çaç'ta (Taşkent) yeni mülk şekilleri oluşmuş; Harezmi'de Afrigiler Sülalesi'nin hâkimiyet tepesine gelmesi ve burada sülale yönetimin gelenekselleşmesi ile nitelendirilir (Rtveladze 2005: 17-19; Saidov 2001: 22; Murtazayeva 2011: 43-60).

Orta Asya'daki ilk devletler ile ilgili bilgi aktaran esas ana kaynaklar, Zerdüştlüğün kutsal kitabı olan (MÖ. VI.-MS. VI. yüzyıllar) Avesto Kitabı (Bertels 1960: 52-53), Pers İmparatoru Kral Dara'nın (MÖ. 522-486), MÖ. 519 yılında üç dilde (Ariyâca, Aramca [Babil Aramcası] ve Elamca) yazdırdığı kendi döneminde olan siyasî olayları anlatan ilk yazıtı Behistun Kitabesi (Madraimov-Fuzailova 2007: 32-33), Çin yıllıkları ve antik Yunan tarihçileri, özellikle, GERODOT, GEKATEY, KTESEY, STRABON, ARRIAN'ın eserlerinde (Madraimov-Fuzailova 2007: 29-43) Orta Asya halkları ve devletleri konusunda önemli bilgiler yer almıştır. Arkeologlardan Y. GULOMOV, S. TOLSTOV, V. MASSON, A. ASKAROV, E. RTVALADZE, A. SAGDULLAYEV, arkeolojik kazı ve tetkikleriyle Orta Asya'daki ilk devlet teşkilatları hakkında önemli bilgiler sunmuştur (Usmonov-Sodikov 2005: 43).

Baktria Devleti

Baktria ya da Taharistan, Hindikuş Dağları ve Ceyhun Irmağı arasında yer alan, merkezi Baktr (bugünkü Afganistan'ın Mezar-i Şerif vilayetine yakın mesafedeki mevzi) şehri olan o dönemki adı ile *Baktra/Balhika/Bahdi* olarak anılan günümüzde Türkmenistan, kuzey Afganistan, güney Özbekistan (şimdiki Kaşkardaarya, Surhandarya, Zarafşan bölgeleri), batı Tacikistan ve Sirderya ırmağının üst kısımlarını ihtiva eden antik bir ülkedir.

Baktria adı ile ilişkin Yunan tarihçisi Kurtsiy RUF, “*Onun (Baktr Irmağı) adı ile şehir ve vilayet de adlandırılıyor*”, “*Zariastra şehri sonradan nehir adı ile Bakrtia denilmiştir*” şeklinde bilgiler aktarmıştır (Usmonov-Sodikov 2005: 45-46). Avesto'da, *Baktria* (Bahdi) “Bayrakları (her zaman) yüksek dalgalanan”, yani şevketli bir ülke olarak geçiyor (Ziyo 2001: 368). Bu husus, devletin döneminde büyük ve kudretli olduğunu belirtir. Devletin başkenti Baktra şehri dönemin önemli ve meşhur merkezlerinden olmuştur, şehir yüksek ve sağlam duvarlar ile çevrilmiştir. Burada hükümdar kalesi yer almıştır. Halkına nispeten “Bakrtialılar”, “Bakrtria halkı” ifadeleri kullanılmıştır.

Kadim Baktria'yı yöneten sülaleler hakkında şimdilik belli bir neticeye varılmamıştır. KTESEY, Assuriyeli hükümdar Nin Belid'in Bakrtia'ya karşı harbî yürüyüşü hakkında söylerken, Nin, Baktrialı kadın Semiramida'ya evlendiğini aktarmıştır. Semiramida, MÖ. IX-VIII. yüzyılda Assuriya prensesi olmuştur. Nin'in Baktria ile yaptığı savaşta Semiramida da katılmıştır ve Baktria hükümdarı Aksiart ile savaşmışlardır (Madraimov-Fuzailova 2007: 32). Pompey Trog (MS. I. yüzyıl) Nin'in Baktria seferi hakkında bilgi verirken, Baktria hükümdarı olarak Zarduşt dile getirmiştir (Usmonov-Sodikov 2005: 55). Baktria devletinin ilk kuruluş ve yükseliş dönemlerini anlatan net bilgiler azdır, rivayetler daha ziyadedir. Dönemin güçlü Pers krallığı Ahamenişler ile Baktria devleti münasebetini aydınlatan kaynaklar da yeterli değildir.

Bakrialılar, Ahamenişlerin hükümranlığını kabullenmiş, I. Dara zamanında Baktria'da vassal olarak Pers kökenli Dadarşih hâkimiyeti vardı. Herodot'un verdiği bilgilere göre, Kuruş ve oğlu Kambiz hükümranlık yılları (MÖ. 530-522) kendilerine tâbi memleketlerden vergi almamıştır. Ama Ahamenişlere tâbi ülkeler sürekli merkeze hediyeler yollamıştır. Dara'yı Persler tüccar demelerinin nedeni, o ilk kez vergi düzenini oluşturmuştur. Ahamenişlerin 12. satraplıklarına (bölge) bağlı Bakrialılar yıllık olarak 360 talant vergi ödemişlerdir. Bunun haricinde de farklı yollar ile memleketlerin zenginliklerini merkeze getirtmiştir (Usmonov-Sodikov 2005: 57).

Yerli ahali bağımsızlıklarını elde etmek için sürekli isyanda bulunmuştur. MÖ. VI. yüzyıl ortalarında çabaları boşa gitmeyen Harezmliler bağımsızlığına kavuşmuştur. Saka ve Massaget kabileleri de hürlük için devamlı olarak isyancılarla savaşmışlardır. Bu gibi hareketlerden biri fars hükümdarı I. Artakserks (MÖ. 462-424) döneminde gerçekleşmiştir. Bu hareket neticesinde yerli kabileler az müddet bile olsa bağımsızlığı elde etmişler, ancak çok sürmeden tekrar Ahamenişler işgaline maruz kalmışlar. Kvint Kursi Ruf'un aktardığı bu bilgiler, Baktrialılar hakkında önemli hususlar içerir: “*Baktrialılar, çok çevik, fitraten sert, Pers'lerin şatafat ve şımarıklığını hoş görmezlerdi*”. Bu gibi savaşlar Ahamenişleri güçlerini etkilemiştir, İran'ı Büyük İskender (MÖ. 336-MÖ. 323) tarafından işgal olmasını kolaylaştırmıştır. Yenilgiye yüz tutan Perslerin hükmü altındaki Girkaniya (Güneybatı Türkmenistan), ardından Parfiye ve sonra Baktria hudutları Büyük İskender'in

istilasına uğramıştır. Başlarına gelen diğer bir yabancı istilacı olan Büyük İskender'e karşı savaşıyan halk kahramanlarından Spitamen adı tarihî kaynaklarda çok dile getirilmiştir. Aslında yurdu, bağımsızlığı, şerefi için canını feda eden Asyalı önderler çoktur. Yunan tarihçisi ARRIAN'ın verdiği haberde Baktria kuzey bölgesinde bağımsızlık hareketinde başkaldıran Paratikan önderliğindeki isyan, Spitamen ayaklanması bastırıldıktan sonra da yatıştırılamamıştır. Bunun yanı sıra yine halk kahramanları sıfatıyla tarihe not düşen Katan, Avstan isimli savaşçı yiğitler de istilacılara boyun eğmemiş, MÖ. 327 senede hürriyet için başkaldırmışlardır. İskender onlara karşı kendinin en güvendiği komutanı Krater'i gönderiyor. ARRIAN'a göre bu cenk şefkatsiz şekilde gerçekleşmiştir. Bu savaşta Katan helak olmuş, Avstan ise düşman eline esir düşmüştür. (Madraimov-Fuzailova 2007: 34).

MÖ. 329 yılında Persler'den aldığı hudutlarda Büyük İskender, kendisine karşı ayaklanmaları bahane ederek şehirleri yıkıp yakmıştır. Büyük İskender dönemi (MÖ. 334-MÖ.324) Orta Asya halklarının sosyal ve siyasi açıdan gelişimini etkilemiştir, yerli asilzadelerin mevkiî yine de güçlenmiştir. İskender'in Pers İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratmasından sonra Güneybatı Asya'da Makedonya Krallığı'na bağlı yeni krallıklar oluşmaya başlanmıştır. Bu yeni krallıklar, klasik Yunan kültürünü ve dilini söz konusu topraklara taşımıştır. Helenistik Dönem Antik Dünya'da Grek etkisinin değer halklar tarafından benimsemiş olduğunu sergilemektedir (Welles 1934: 108).

MÖ. 550-MÖ. 330 yıllarda Perslerin ve Yunanların etkisiyle Baktria'da yaşayan halklar hayatında ciddi sosyal-siyasi değişim gerçekleşmiştir. Boylar arasında sınıflaşma başlamış, yeni oluşan boy asilzadeleri verimli toprakları kendi tasarruflarına aldılar, köle cemiyeti ortaya çıkmıştır. Helenistik dönem, Baktria ve Soğd ülkesine sadece gelişmiş bir Helen kültürü değil, kültürel bir düşüş de getirmiştir. MÖ. 329-327 yıllarda Makedon yenilgisinden sonra birçok şehir ve kırsal yerleşimler harabeye dönüşmüştür. 327-325 yıllık devrimler ülkenin ekonomisine de zarar vermiştir (Piçiyen 1992: 200).

İskender'in vefatından sonra onun saltanatı parçalanmıştır. Önce Babil'i (MÖ. 312), sonra Baktria ve Soğd ülkesini ele geçiren İskender'in komutanlarından sayılan Selevkos, yeni bir sülale, Selevkiler devletini kurmuştur. Selevkiler

imparatorluğu, Makedonya İmparatorluğu parçalanmasından sonra ortaya çıkan dört Helenistik devletlerden biridir.

Grek-Baktriya Devleti

Doğu Selevkos İmparatorluğu'nun hâkim olduğu toprakların genişliği, bölgesel yöneticiler olan satrapların imparatorluk merkezinden önemli ölçüde bağımsız olmasına yol açmıştır. Sonunda MÖ. 250 yıllarda Baktria, Sogdiana ve Margiana (Margu) valisi I. Diodot, Selevkos hâkimiyetine başkaldırarak bölgesinin bağımsızlığını kazandı ve kendisini kral olarak ilan etti. Bu sıralarda I. Arşak'la yerli Pers hanedanlığının yeniden ortaya çıkışı, Grek-Baktriya Krallığı ile Selevkos İmparatorluğu arasındaki münasebetlerin durgunluğuna yol açmıştır. Bu durum krallığın belli bir müddette bağımsız kalmasını sağladı, fakat uzun vadede zayıflamasına ve çökmesinde katkısı oldu. Çünkü diğer Helenistik bölgelerden yeteri kadar insan gücü ve diğer şekillerde destek sağlanamamıştır.

MÖ. 190 yılında Magnesie (Türkiye'nin Manisa şehri yerinde) yanındaki savaşta Rum ordusu Büyük Antioh (MÖ. 242-MÖ. 187) ordusunu yenilgiye uğratmasıyla Selevkoslar hükümranlığına büyük ölçüde zarar vermiş oldu. Bu durum, Grek-Baktria Devletinin güçlenmesine neden oldu. O sırada Grek-Baktria Devleti'nin sınırları genişledi. Euthydem, Demetri ve Eakradit döneminde Sogdiana, Baktria, Arahosiya ve Araya, bugünkü siyasî coğrafi sınırlarla belirtirsek, Özbekistan, Tacikistan, Doğu İran ve Afganistan'ın büyük bir kısmı Grek-Baktria devletini oluşturuyordu. Fakat bu devletin iç politikasında istikrarsızlık mevcuttu. Bu durum siyasî ve iktisadî açıdan devletin zayıflamasına esas öge olmuştur. Yerli halk ile yabancılar: Grek-Makedon yöneticiler arasında zıtlıklar gittikçe derinleşmekteydi. Ayaklanmalar kuvvetle artmaya başladı ve somut sonuç olarak Sogdiana MÖ. II. yüzyıl sonu, I. yüzyıl başlarında kendi bağımsızlığına kavuşmuştur. Grek-Baktria devletinin başka bölgelerinde de buna benzer hareketler etkiliydi.

Eskiden Kuzey Çin'de varlıklarını sürdüren Hunlar MÖ. II. yüzyıl sonlarında Çinlilerin gittikçe artan baskısı ile batıya doğru ilerlediler. Doğu Türkistan ve Yedisu vahalarında göçebe hayat sürdüren Yueçiler (Toharlar) ve Vusunları daha

batıya ittiler. Neticede Vusun ve Yueçiler Sogdiana ve Baktria topraklarına akınlarda bulundular. Buradaki Saka ve başka yerli kavimler ile karışarak, önce Sogd, MS. 128 yılında Grek-Baktria devletine tabi olan başka bölgeleri de Hint nehrine kadar istila etmişlerdir. Böylece Grek-Baktria devleti yerine Yueçiler (Toharlar) devleti teşkil edildi (Ögel 1981: 33). Bu devlet tarihte Kuşanlar devleti (MS. I-IV. yüzyıl) adıyla meşhurdur (Cumaboyev 1992: 8). Antik Baktria toprakları Kuşanlar'dan sonra Sasanîler (MS. IV-VIII. yüzyıl) hükümranlığına tabi kalmıştır.

Baktria Medeniyeti

Sıklıkla meydana gelen savaşlar, egemen devletlere tâbilik Baktria'nın gelişiminde o kadar etkileyici olmamıştır. Yunan tarihçileri Baktria'yı “*Bin şehir ülkesi*” diye sıfatlandırmışlardır (Sagdullayev 1996: 47). Bu ise Baktria'da bir yerleşim hayatının var olması, şehir medeniyetin daha üstün derecede bulunmasını ifade ediyor. Hüner, ticaret kalkınması Baktrialıların altın, gümüş, bakır, bronz, kurşun, kalay gibi madenlerden çeşitli eşyalar, güzellik zinetleri işlemelerinde, dokumacılık, madencilik, silah teknolojisi gibi sahalarda önde olmalarında tezahür etmiştir. Baktrialıların altın, gümüş, bronz, taştan yaptıkları eşyalar Çin, Fars, Avrupa memleketlerinde meşhur olmuştur. Baktrialılar, madenlere işlem yapmakta mahir usta olduklarını kaynaklar belirtiyor. Para darbında çelik de burada ortaya çıktığı ihtimal dâhilindedir. Eğer gelecekte bunu tasdik edecek bilgilere ulaşırsa, çelik XIX. yüzyılda Avrupa'da değil, en eski çağlarda Türkistan halkları tarafından kullanıldığı ve işlem yapıldığı iddia edilebilir.

Elam Devleti başkenti olan, sonradan Ahamenişler saltanatı karargâhı olarak hizmet eden Suza şehrindeki sarayın kuruluşunda altınlar Baktria'dan getirilmiştir (Madraimov-Fuzailova 2007: 32). Baktria'da, altın, yakut gibi değerli taşlar çok bulunmuş, işlenerek devlet ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla kullanılmış, bunun yanı sıra yabancı ülkelere de ihraç edilmiştir (Popov 2008: 162). Baktria altınları ve yakutlarına uzak Çin, Mısır, Hindistan gibi memleketleri de müşteri olmuştur. Baktria'da değerli taşlar, yer altı madenlerini kazımak ve hazır ürün şeklinde işlemek yaygın olmuştur. Nitekim bunun neticesinde bu devlette zanaatkârlık, zar işlemler gibi sanat türleri gelişmiştir. 1877 senesinde Vahş ve Panc nehirlerinin Amuderya ile birleştiği yerde “Amuderya hazinesi” buluntuları biraz önce bahsettiğimiz hususlar açısından önemlidir. Arkeologlara göre,

buluntular arasında mevcut olan 179 altın ve 7 gümüşten işlenen eşyalar eski Baktria devleti medeniyeti kalıntılarıdır. Söz konusu hazine, Baktria hududuna dâhil olan Tahti-Sangin şehrindeki tapınağına aittir (Murtazayeva 2011: 54). Şu anda bu eşyalar Londra'daki British Müzesinde saklanmaktadır.

Baktria'da para münasebetleri ciddi bir şekilde uygulanmıştır. Baktria hükümdarları darb etmiş olan altın, gümüş, bakır, çelik tengelerin örnekleri Harezm, Sogdiana, Fergane bölgelerinde arkeoloji kazılar neticesinde bulunmuştur ve bu paralar Baktria Devletinin sosyal siyasi tarihinden ipucular aktarmaktadır.

Belh ve Harezm'de Zerdüşt inancının yayılması bu dönemin özelliği olmuştur. Avesto'da bahsi geçen coğrafi hudutlar, yurt isimleri, insanların gelenekleri, çeşitli merasimleri Orta Asya halklarını ifade etmesi ve kitapta dile getirilen on altı büyük hududun çoğu Orta Asya'da yer alması, Zerdüşt inancının şekillendiği yerin de Orta Asya olması ihtimallerini arttırır. Avesto'da iyilik tanrısı olan Ahura Mazda dilinden ifadesi geçen Baktria yerleri dördüncü ve beşinci ülke olarak geçmektedir. “Ben, Ahura Mazda'nın yarattığı dördüncü ser zemin (baş/büyük ülke) ve güzel yurt hoş ve temiz Belh diyarı idi. Ben, Ahura Mazda'nın yarattığı beşinci ser zemin ve güzel ülke Belh ve Merv arasındaki Nisaya'dır.” (Avesto 2001: 107) Burada Belh yani Baktria devletinin merkezi dile getirilerek, “ser zemin” olarak yani büyük şehirler sırasında anmıştır. Abu Rayhan Berini'yin aktardığı rivayete göre, Zerdüşt inancına esas salan şahıs Zardüşt (“Altın develi” veya “Altın deveyi tutan” anlamını verir) Baktria hükümdarı Guştasp ve prenses yanına gelerek, Zerdüşt inancına teşvik ettiği bilgileri mevcuttur (Beruniy 1968: 51).

Ziraat ve tarım, hayvancılık bu ülke halkının vazgeçilmez mesleklerinden olmuş. Yunan (Madrainov-Fuzailova 2007: 37) ve Çin (Ögel 1981: 9) kaynaklarında itiraf edildiği gibi, Baktria'da buğday, pirinç, sebzecilik, meyvecilik iyi gelişmiştir. Kvint Kursi RUF şöyle bilgi vermektedir: “Baktria tabiatı zengin ve rengârenktir. Bazı yerlerinde çok sayıda bağ-bahçeler ve üzüm bağları bulunur ve tatlı meyvelerle doludur. Verimli topraklarda buğday yetiştirilir, kalan yerler otlaklardan oluşmaktadır”.

Bakrtia, Farslara, Makedonlara tâbi kaldıklarından dolayı bu halkların birkaç açıdan etkileşimde olmaktan kaçamamışlar (Kostyuhin 1972: 163). Zerduştilik veya Yunanların çok Tanrılık dinlerine merak duymuşlardır. Bu yüzden farklı itikatlara ait tapınakların kurulmuş olması arkeolojik kazıların elde ettiği sonuçlarla örtüşmektedir.

Sonuç

Orta Asya coğrafyasında meydana gelen köklü medeniyetin bir kısmı sayılan Baktria devleti, MÖ. I. binyılın ikinci çeyreğinde varlığını süren antik dünya medeniyetinin değerli örneklerinden biridir. Baktria devleti hakkında bilgiler sunan yazılı ve arkeolojik veriler son derece önem arz eder. Bu bilgiler ışığında Baktria ve çağdaş devletler Sogdiana, Parfiya, gibi Orta Asya devletlerinin büyüklüğü, gücü, medeniyeti konusundaki hülasalar esaslı olarak bilimsel ifadesini bulmaktadır. Yazılı kaynakların eksikliğini arkeologlar tarafından arkeolojik kazıların verdiği sonuçlar ile doldurmaya çalışılmaktadır. Söz konusu Baktria devleti Türk tarihinin önemli bir parçasıdır, nitekim Türk tarihi çerçevesinde bütünlük içinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Coğrafî özelliği, verimli toprakları ve zengin kaynaklarıyla yabancı istilacıların hedefi olmuş ve mahkûmiyetine maruz kalmış olsa da Orta Asya'da mevcut devlet gelenekleri ve toplum kültüründe ciddi hasar görmemiştir. Sonraki kurulacak müstakbel siyasî teşkilatların temel unsurlarını inşa etmekte mühim öge olarak hizmet etmiştir.

Kaynakça

Abu Rayhon Beruni (1968). Kadim Halklardan Kolgan Yodgorliklar, Tanlangan Asarlar, Taşkent: Fan.

AHMEDOV, B. (1994). Tarihtan Sabaklar, Taşkent: Öqituvçi.

AHMEDOV, B. (2001). Özbekistan Tarihi Manbaları, Taşkent: Öqituvçi.

AHMETBEYOĞLU, A. (2009). Türkistan Hakkında Coğrafi, Siyasi, Tarihi ve İstatistiki Malumat, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22: 17-18.

AHMETBEYOĞLU, A. (2017). Türk Devletleri, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Avesto (2001). [Haz.] A. MAHKAM, Taşkent: Şarq.

BERTELS, Y. E. (1960). İstoriya Persidsko-Tadcikskoy Literaturı I, Moskva: İzdatelstvo Vostoçnoy Literaturı.

BOBOBEKOV, H. et al. (2000). Özbekiston Tarihi: Kısaça Ma'lumotnoma, Taşkent: Şarq.

CUMABOYEV, F. (1992). Özbekistan Halkları Tarihi, Taşkent: Öqituvçi.

DANDAMAYEV, M. A. & V. G. LUKONİN (1980). Kultura i Ekonomika Drevnego İrana, Moskva: İzdatelstvo Nauka.

DYAKONOV, M. M. (1954). Sloçeniye Klassovogo Obşestvo V Severnoy Baktirii, V Sbornike: Sovetskaya Arheologiya, 19: 121-140.

EŞOV, B. (2009). Özbek Davlatçılığı Tarihi, Taşkent: Ma'rifat.

GROUSSET, R. (2011). Stepler İmparatorluğu: Atilla Cengiz Han, Timur, Çev. H. İnalçık, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KOSTYUHİN, E. A. (1972). Aleksandr Makedonskiy v Literaturnoy i Folklornoy Traditsii, Moskva: İzdatelstvo Nauka.

KUDRATOV, S. (1998). Markaziy Osiyo Hududida İlk Davlatlarning Paydo Bölişi, Guliston: Guliston.

MADRAİMOV, A. & G. Fuzailova (2007). Manbaşunaslık, Taşkent: Fan.

MURTAZAYEVA, R. et al. (2011). Özbekistan Tarihi, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Huzurundaki Devlet ve Cemiyet Kurulu Akademisi, Taşkent: Akademi.

NIYAZI, M. (2012). Türk Tarih Felsefesi, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

ÖGEL, B. (1981). Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I-II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

PIÇİYAN, İ. R. (1992). Kultura Baktirii (Ahemenidskiy i Elliniçeskiy Periyodı), Avtoreferat, Moskva. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

POPOV, A. A. (2008). Greko-Baktiriyskoye Sarstvo, St. Petersburg: St. Petersburg Universiteti.

RACABOV, K. et al. (2011). Jahon Tarihining Mühim Sanalari, Toşkent: Özbekiston.

RTVELADZE, E. V. (2005). Sivilizatsii, Gosudarstva, Kultura Sentralnoy Azii, Taşkent: İzd. Universitet Mirovoy Ekonomiki i Diplomattii.

RTVELADZE, E. V. et al. (2001). Kadimgi Özbekiston Sivilizatsiyasi: Davlatçilik ve Hu-
kuk Tarihidan Lavhalar, Taşkent: Adolat.

TARN, W. W. (1951). The Greeks in Bactria and India, 2nd Ed., Cambridge: Cambridge
University Press.

USMONOV, K. et al. (2005). Özbekiston Tarihi, Derslik, Taşkent: Özbekistan Oliy ve
Orta Mahsus Talim Vezirliđi.

WELLES, C. B. (1934). Royal Correspondence in the Hellenistic Period: A Study in
Greek Epigraphy, New Haven: Yale University.

YAKUBOVSKIY, A. Yu. (1940). Kultura i İskusstvo Sredney Azii, Leningrad: Gosudarst-
venniy Ermitaj.

ZIYO, A. (2001). Özbek Davlatçilik Tarihi (Eng Kadim Tarihtan Rosssiya Boskınıga
Kadar), Taşkent: Şarq.